

PROVET I LIVSÅSKÅDNINGSKUNSKAP 21.9.2018 BESKRIVNING AV GODA SVAR

Examensämnetts censorsmöte har godkänt följande beskrivningar av goda svar.

Om livsåskådningskunskap och bedömningen av ämnet i grunderna för gymnasiet läroplan

Livsåskådningskunskap är ett tvärvetenskapligt läroämne som bygger på humanistiska vetenskaper, kultur- och samhällsvetenskaper samt filosofi. I livsåskådningskunskap ska man bedöma såväl den studerandes förmåga att skickligt och mångsidigt kunna analysera och uttrycka livsåskådningsfrågor som den allmänna förståelsen av begreppet livssyn. Livsåskådningsfrågor är ofta personliga, men reflektionen kring dem bygger på intellektuella dygder, som kritiskt tänkande, konsekvens, entydighet och systematik.

Studentexamensnämnden har beslutat att studentexamensprovet från och med provtillfället hösten 2017 till och med provtillfället våren 2020 kan avläggas både enligt grunderna för gymnasiet läroplan 2003 och enligt grunderna för gymnasiet läroplan 2015. Omarbetningen av grunderna för gymnasiet läroplan 2015 var huvudsakligen en uppdatering. Även om en ny kurs i livsåskådningskunskap lades till och det gjordes vissa ändringar i kursstrukturen, har helheten i fråga om målen för och innehållet i livsåskådningskunskapen inte förändrats på något avgörande sätt. Sektionen för livsåskådningskunskap har haft som mål att utforma uppgifterna så att alla uppgifter i provet hösten 2018 kan besvaras utifrån båda grunderna för läroplanen.

Blooms taxonomi styr utarbetningen av uppgifterna i de digitala proven i realämnena

I kravnivåerna för uppgifterna i de digitalaproven i realämnena beaktas Blooms taxonomi för de kognitiva inlärningsmålen samt den variant av taxonomin som Anderson och Krathwohl utvecklat. I de här taxonomierna bedöms den kognitiva process uppgiften kräver på en hierarkisk skala i sex steg: vetande/erinring, förståelse, tillämpning, analys, bedömning och skapande/syntes. De två högsta nivåerna står i omvänd ordning i de två taxonomierna.

Studentexamensnämnden har grupperat kravnivåerna i fyra olika klasser. De nivåer som är förknippade med vetande och förståelse är fördelade på två klasser enligt slutna (A) och öppna (B) uppgiftstyper. Flervalsuppgifter hör exempelvis till klass A och definieringsuppgifter till klass B. De mer krävande nivåerna är också grupperade i två klasser, C och D. Uppgifterna på nivå D kan inkludera ett kreativt element som gör svaret mer krävande i och med att det förutsätter förmågan att tillämpa, utveckla eller modifiera de kunskaper som definieras i grunderna för gymnasiet läroplan, även på områden som inte har behandlats i gymnasiet. Alternativt kan uppgifterna på nivå D ta upp särskilt omfattande och mångsidiga material, eller möjligen nya typer av material, och kombinationer av dem.

Bedömning av svaren i studentexamensprovet i livsåskådningskunskap

Det åskådningsmässiga tänkande som bedöms i studentexamensprovet kommuniceras språkligt. Därför bör man i bedömningen även fästa uppmärksamhet vid hur tänkandet presenteras. Presentationen bedöms på många olika plan, från textens litterära verkningsfullhet till styckeindelningen. Provet är emellertid inte ett prov i modersmålet, och en god skriftlig framställning är ett kännetecken på ett bra svar i livsåskådningskunskap endast i den mån den uttrycker gott åskådningsmässigt tänkande. Det här innebär ofta flera olika drag hos svaret. De viktigaste är att svaret är träffande, enhetligt och övertygande.

Kärnan i ett bra svar är att det är träffande, det vill säga relevant. Goda kunskaper och god förståelse samt en träffande argumentation ger inte upphov ens till ett godkänt svar om de inte svarar på frågan. Därför är den viktigaste av de uppräknade dimensionerna att svaret är träffande. Ett drag hos ett träffande svar är att det är klart.

Svarets enhetlighet har att göra med svarets struktur. Strukturen har i livsåskådningskunskap traditionellt bedömts med den så kallade SOLO-modellen (Structure of the Observed Learning Outcome). Dess roll i bedömningen av livsåskådningskunskap har preciserats genom att den har fokuserats på svarens enhetlighet och genom att lyfta fram att svaret ska vara träffande och övertygande som bedömningskriterier vid sidan av enhetligheten. Examinandens förmåga att begreppsligt strukturera problem och lösningar samt identifiera och utvärdera motiveringar syns i form av ett följdriktigt och flerdimensionellt svar.

Att svaret är övertygande innebär inom livsåskådningskunskap att behandlingen av mångsidiga och åskådningsmässigt väsentliga synpunkter är följdriktig. Svarets faktagrundval är tillräckligt bred och, då frågeställningen kräver det, tillräckligt aktuell. Faktapåståenden, motiverade ståndpunkter och rena åsikter är tydligt åtskilda från varandra och kopplingarna mellan framlagda påståenden och motiveringar är tydlig. Typiskt för livsåskådningskunskapen är användningen av träffande och aktuella exempel. De gör svaret övertygande.

Ett gott åskådningsmässigt tänkande syns i att examinanden har kunskap om begrepp och teorier och behärskar det fenomenkomplex som behandlas. Utöver det här inverkar hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. Liksom i fråga om de kunskapsmässiga färdigheterna är också de övriga dimensionerna av bedömningen i livsåskådningskunskap nästan undantagslöst överlappande så länge svaret uppfyller minimikravet på relevans, det vill säga träffar frågeställningen. Ett svar kan vara bra med tanke på de kunskapsmässiga färdigheterna, men presentationen av tankegångarna kan vara svag, eller tvärtom. Dimensionerna är emellertid inte helt oavhängiga av varandra eftersom presentationen, användningen av begrepp och kunskapen om fenomenkomplexet är förknippade med varandra.

På grund av den natur uppgifterna i livsåskådningskunskap har är aspekter som visar på mognad särskilt viktiga i svaret. Studentexamensnämnden har i sina föreskrifter för de digitala proven i realämnen gett anvisningar för bedömningen av mognad i svaren (https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/tiedostot/reaaliaineiden_digitaalisten_kokeiden_maaraykset_2017_sv.pdf). Det är värt att notera att behandlingen av oväsentliga synpunkter i svaren sänker svarets värde enligt föreskriften.

Tabellen nedan kan vara till hjälp vid bedömningen av studentprovsvaren i livsåskådningskunskap då det gäller hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. De här kriterierna i kombination med de innehållsmässiga kriterierna bildar tillsammans en helhetsbedömning som uttrycks med det poängtal som ges för deluppgiften.

Dimension i bedömningen	/Poängtal 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Träffande	Svaret svarar inte alls på uppgiften; uppgiften har väsentligt missuppfattats.	Svaret har vissa kopplingar till frågans område, men det är oklart, förvirrat eller träffar inte saken.	Svaret på uppgiften håller sig till frågan.	Svaret visar på en klar förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar de mest väsentliga aspekterna.	Svaret visar på en utmärkt förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar ingående de relevanta aspekterna och endast dem.
Enhetligt (Solo)	Svaret är splittrat och oredigt.	Svaret tar upp en klart relevant aspekt. I övrigt är elementen i svaret slumpmässigt valda eller orediga.	Svaret tar upp flera relevanta aspekter, men de har inte sammanställts i en helhet. Svaret är ofta katalogartat.	De synpunkter som uppgiften berör har kopplats till varandra på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Resultatet är en koherent helhet som besvarar frågan.	I svaret har de för uppgiften relevanta materialelementen ställts i relation till varandra. Begrepp och motiveringar bildar en konsekvent helhet som besvarar frågorna i uppgiften och vid behov beaktar även alternativa infallsvinklar.
Övertygande	Svaret saknar motiveringar eller motiveringarna saknar koppling till de framlagda påståendena.	De motiveringar som ges i svaret anknyter på något sätt till påståendena, men kopplingen mellan dem förblir oklar.	Svaret har motiverats med förnuftiga utgångspunkter och det finns en klar koppling mellan motiveringar och slutsatser.	I svaret diskuteras de flesta relevanta motiveringarna. De har problematiserats och analyserats på ett förnuftigt sätt och argumenten har konstruerats korrekt.	Problematiseringen och analysen av de relevanta motiveringarna är träffande och visar på ett insiktsfullt eget tänkande eller en ingående kunskap om traditionen.

Poängtal för det digitala studentexamensprovet i livsåskådningskunskap

Provet i livsåskådningskunskap omfattar nio uppgifter av vilka examinanden ska besvara fem. Provet består av två delar. Del I omfattar sex uppgifter på nivå A, B och C. Var och en av de här uppgifterna ger 0–20 poäng. Del II omfattar tre uppgifter på nivå D, som var och en ger 0–30 poäng. Examinanden kan besvara 3 till 5 uppgifter i del I och 0 till 2 uppgifter i del II. Det maximala antalet poäng i provet är 120. För att nå detta poängantal måste examinanden besvara tre uppgifter i del I och två uppgifter i del II.

I anvisningarna för poängsättning i de tidigare beskrivningarna av goda svar för livsåskådningskunskap nämns två separata fästpunkter för bedömningen. De har varit ett "gott svar" med vilket avsågs ett svar värt 3/6 poäng, det vill säga 50 procent av det maximala poängtalet, och ett "berömligt svar", med vilket avsågs ett svar värt 5/6 poäng eller drygt 80 procent av det maximala poängtalet. I uppgiftsdelar värda 6 poäng tillämpas fortfarande samma skala, även om den andel som 6 poäng utgör av det maximala poängtalet för hela provet har minskat till ungefär en tredjedel jämfört med proven i pappersform. Då det maximala poängtalet stiger underlättas bedömningen av flera på förhand fastslagna bedömningspunkter. Om poängtalet för en uppgift eller deluppgift är 8 eller mera används tre bedömningspunkter: 25–30 procent, 50–60 procent och 75–80 procent. Om en uppgift eller en deluppgift ger mer än 10 poäng ges också en karakterisering av toppoängen. Syftet med den är att lyfta fram aspekter som gör det enklare att placera svaret inom det högsta poängintervall (75–100 procent).

Uppgiftsspecifika poänganvisningar

Eftersom provet i livsåskådningskunskap bedömer examinandernas eget tänkande i åskådningsfrågor kan svaren öppna sig i många olika riktningar i nästan alla uppgifter. Därför är beskrivningarna av goda svar aldrig mer än riktgivande. Av samma orsak presenterar beskrivningarna av goda svar på ett omfattande sätt olika åskådningsmässiga synpunkter som berör uppgiften, även sådana som inte ingår i gymnasiekurserna. Målet är att ge lärarna som bedömer svaren ytterligare tips om vilka typer av resonemang i fråga om åskådningar som på goda grunder kan ingå i svaren. Vilka saker som ingår i gymnasiekurserna och som examinanderna förutsätts ha kunskap om anges i samband med anvisningarna för poängsättning. I dessa delar har de ovan nämnda dimensionerna – att svaret ska vara träffande, enhetligt och övertygande – beaktats endast mycket knapphändigt. I bedömningen är det dock motiverat att i varje del av provet granska såväl de kunskapsmässiga dimensionerna som dimensionerna i tabellen ovan.

Det finns olika slag av material till uppgifterna. I varje del av en uppgift anges på vilket sätt materialet ska användas. Om inga anvisningar ges om användningen eller om det uppges vara frivilligt att använda materialet, till exempel "du kan utnyttja materialet", är materialet avsett som inspiration. Då är det acceptabelt att examinanden låter bli att utnyttja materialet och det minskar inte på antalet poäng. Det är förvisso bra att märka att materialet också i uppgifter av det här slaget bidrar med information och att svaret bör innehålla motsvarande mångsidighet. Om examinanden trots uppmaning låtit bli att använda materialet i en deluppgift, dras alltid minst ett poäng av och svaret kan nå upp till högst 75 % av maximipoängen för uppgiftdelen. Det kan också ges mer detaljerade anvisningar om användningen av material, där examinanden till exempel uppmanas att analysera eller jämföra materialet eller söka några särskilda drag, såsom argument, i det. I dessa fall är den direkta poängminskning som följer av att anvisningarna inte följts i allmänhet större.

Uppgiftsdelen är fördelade på två klasser. Om en uppgiftsdelen ger 10 poäng eller mera bedöms den som ett essäsvaret, om inte annat anges i uppgiften. Med essäsvaret avses ett svar som är strukturerat som en essä: inledningen är en koncis presentation av ämnet, problemet eller argumentet, mittenpartiet består av en mångsidig behandling av saken och i slutet finns de slutsatser som grundar sig på behandlingen. Om en uppgiftsdelen ger mindre än 10 poäng behöver svaret inte vara uppbyggt som en essä. I deluppgifter värda mindre än 10 poäng begränsas antalet tecken. Begränsningen gäller maximiantal tecken. Om det angivna antalet tecken underskrids sänks poängantalet inte, så länge sakinnehållet är tillräckligt. Om maximiantalet tecken väsentligen överskrids sänker detta poängantalet. I uppgifter med begränsat antal tecken kan examinanden förlora högst 2 poäng till följd av att hen överskridit maximiantalet tecken väsentligt. Om antalet tecken överskridits med 25–50 procent minskar antalet poäng med 1, och med 2 poäng om maximiantalet tecken överskridits med över 50 procent. Minskningen kan dock inte vara mer än 50 procent av maximipoängen för en deluppgift. Vidare minskar antalet poäng naturligtvis om svaret inte håller sig till saken.

Poängen för uppgifter som består av flera delar fastställs separat för varje deluppgift, om inte annat anges i uppgiften.

Del I

1. Tilltro till auktoritet (20 p.)

I grunderna för gymnasiet läroplan 2003 (GLP03) ansluter sig uppgiften till kursen Världsbilden (LK2), och dess punkter "begreppen världsåskådning och livsåskådning", "våra erfarenheter, vardagsuppfattningars och föreställningars uppkomst och tillförlitlighet" och "rationell bedömning av världsbilder och kunskapskällor". I grunderna för gymnasiet läroplan 2015 (GLP15) ansluter sig uppgiften till kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1) och dess punkter "begreppen världsåskådning och livsåskådning" och "undersökning av typiska kognitiva förvrängningar i samband med behandling av information och gestaltning av den omgivande verkligheten, såväl i eget som i andras tänkande" och punkten "argumentationsanalys kring livsåskådningsfrågor, ur olika synvinklar."

Ett påstående är åskådningsmässigt om det är grundläggande i människolivet, men som man på ett motiverat sätt kan vara oense om. Klassiska exempel är grundläggande argument mellan olika icke-religiösa och religiösa världsåskådningar. I praktiken är det ofta nödvändigt att förlita sig på auktoriteter. Ingen kan vara på det klara med alla saker i världen, och rätt få vet ens allt som gäller dem själva. Dessutom är åskådningsfrågor så mångfasetterade att det är svårt att bilda sig en egen välavvägd uppfattning om dem. Det finns dock olika sätt, goda och dåliga, att förlita sig på auktoriteter. I inledningen till uppgiften nämns auktoriteter, med vilka examinanden på ett naturligt sätt kan förknippa åskådningsmässiga påståenden som rör till exempel följande ämnen: fred och samarbetet mellan nationer i fråga om FN, medborgarnas likhet inför lagen i fråga om finska staten, till exempel inkomstöverföringar i fråga om politiska partier, att hjälpa andra i fråga om välgörenhetsorganisationer, existensen av gudar i fråga om religiösa auktoriteter, grunderna för kunskap eller ett gott liv i fråga om filosofer och till exempel att ta hand om sig själv i fråga om personer i offentligheten.

1.1. (10 p.)

Svaret kan utvecklas i många riktningar beroende på vilket påstående examinanden ger som exempel. Det väsentliga är att formulera påståendet tydligt och förståeligt och att med egna ord förklara dess centrala innehåll. Examinanden kan åskådliggöra påståendet genom att ge exempel på tolkningar av det och kontextualisera påståendet genom att koppla det till sina historiska eller samhällseliga sammanhang. Åskådningsmässigheten behöver inte tolkas snävt, och någon allmän moralregel, till exempel "du ska inte döda", är ett mycket plausibelt val. I vilket fall som helst är det bra om examinanden klargör varför påståendet är åskådningsmässigt. Auktoritetens prestige kan för det första hänga samman med de övertygande grunder som auktoriteten ger för sitt påstående. För det andra kan auktoriteten i allmänhet ha gott omdöme, auktoritetens andra påståenden har visat sig vara välgrundade och det finns inga särskilda skäl att tro att auktoriteten skulle ha misstagit sig i påståendet i fråga. I förklaringen av auktoritetens prestige är det bra att fästa uppmärksamhet vid att enskilda personers auktoritet är annorlunda än auktoriteten hos institutioner eller skrifter som uppfattas som heliga.

Svaret på punkt 1.1. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar ger examinanden något exempel på ett påstående som gäller livsåskådning och gör någon relevant iakttagelse om påståendets innehåll eller grunderna för prestige hos auktoriteten som hör samman med påståendet.

I ett 5-poängssvar ger examinanden något exempel på ett åskådningsmässigt påstående som hör samman med en allmänt känd auktoritet, formulerar påståendet tydligt och förståeligt och gör några relevanta iakttagelser om påståendets innehåll och grunderna för auktoritetens prestige.

I ett 8-poängssvar förklarar examinanden på ett konsekvent och mångsidigt sätt ett tydligt och förståeligt formulerat påståendes betydelse och åskådningskaraktär och de väsentliga grunderna för den sammanhörande auktoritetens prestige.

1.2. (10 p.)

Det väsentliga i resonemanget är att visa hur påståendet kan motiveras utan att enbart hänvisa till auktoritetens ord, ställning eller någon annan faktor som inte har att göra med grunderna för påståendet eller med dess trovärdighet. Examinanden behöver inte påvisa att de grunder som talar för påståendet är mer övertygande än de som talar emot det.

Examinanden kan också komma med iakttagelser om hur viktigt det kan vara att hänvisa till auktoritetens ord eller exempel i argumentationsanalys kring åskådningsfrågor. Eftersom åskådningsmässiga argument ofta är grundläggande är det svårt att hitta grunder till dem som är oberoende av källan. I extrema fall kan till exempel den egna auktoriteten hos en profet som förmedlar en religiös förkunnelse eller den status samfundet tilldelat profeten vara den största orsaken till att hans argument godkänns. I sådana fall är det skäl att diskutera trovärdigheten hos denna status och hur den byggs upp.

Svaret på punkt 1.2. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar gör examinanden någon relevant iakttagelse om hur påståendet kan motiveras oberoende av auktoriteten.

I ett 5-poängssvar diskuterar examinanden ur flera olika perspektiv hur påståendet kan motiveras oberoende av auktoriteten. Examinanden kan till exempel behandla minst två olika iakttagelser om hur påståendet kan motiveras oberoende av auktoriteten.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinanden följdriktigt och mångsidigt hur påståendet kan motiveras oberoende av auktoriteten.

2. Livskompetens och identitet i framtidens arbetsliv (20 p.)

I GLP03 ansluter sig uppgiften till kursen Ett gott liv (LK1), innehållspunkten "livskompetens: individens möjligheter att påverka sitt liv" och "utformningen av identiteten under människans levnadslopp" och "uppfattningar om dygder och laster förr och nu och deras samband med livsstilar och vanor" samt kursen Individ och samhället (LK3), punkten "olika teorier om hur samhället är uppbyggt och om hur det förändras". I GLP15 anknyter uppgiften särskilt till punkten "identitet, livsval och livsbalans: individens möjligheter att påverka sitt liv" i kursen LK2 samt kursen Individ och samhället (LK3), punkten "samhällsforskningens grunder, såsom sociala realiteter, samhällsstrukturer, och kännetecknen för det moderna västerländska samhället samt hur dessa grunder påverkar individens liv".

Samhället och i synnerhet arbetslivet förändras ständigt, i en takt som förefaller allt snabbare. Utvecklingen av informations- och kommunikationstekniken samt globaliseringen har gjort förändringen av arbetsmarknaden till en stormig omvälvning. Inom en överskådlig framtid kommer den här utvecklingen att ske på marknadsekonomins villkor. Det betyder att företagen strävar efter att i växande grad ekonomiskt utnyttja människornas förmåga att lära, känna och uppfinna. Kraven på att människor ska prestera, konkurrera och anpassa sig växer ständigt, vilket utmanar individens förmåga att kontrollera sitt eget liv och leva ett gott liv.

De traditionella metoderna för livskompetens och identitetsbygge förlorar inte sin betydelse utan kommer sannolikt att bli ännu viktigare än förut. Till exempel nära människorelationer, motion och andra hobbyer samt verksamhet som känns meningsfull, till exempel samhällspåverkan, kommer att vara viktiga för livskompetensen och identitetsbyggandet också i framtiden.

2.1. (10 p.)

Allmänna medel för livskompetens som kommer på fråga är att förbättra de så kallade generiska kompetenserna. De består av allmänna tanke- och problemlösningsfärdigheter, interaktiva färdigheter och en förmåga att flexibelt anpassa sig till nya situationer. Uttryckligen de här färdigheterna behövs i arbetslivet, men de är också nyttiga i all annan verksamhet när samhällsförändringen tilltar.

Eftersom det inte verkar finnas någon gräns för hur mycket kraven kan växa, kan de flesta människor knappast bli mönsterpresterare i det framtida samhället. De livskompetensmetoder som blir aktuella är olika mot- eller skyddsstrategier: långsamt liv, betoning av kollektiva åskådningsalternativ till exempel i fråga om boende och mat och andra lösningar som skyddar det egna livet från den omgivande samhällsliga stormen.

Svaret på punkt 2.1. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar lyckas examinandan på något sätt gestalta förändringarna i arbetslivet och beskriva minst två råd om hur livskompetensen kan främjas eller alternativt behandla en metod på ett följdriktigt och välmotiverat sätt.

I ett 5-poängssvar gestaltar examinandan med hjälp av materialet olika förändringar i arbetslivet och ger på ett följdriktigt och välmotiverat sätt åtminstone två råd om hur livskompetensen kan främjas.

I ett 8-poängssvar beskriver examinandan flera strategier på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Examinanden lyckas genom en kritisk tolkning av materialet anknyta dem till arbetslivets förändring och beskriva för- och nackdelar med strategierna.

2.2. (10 p.)

Den ständiga snabba förändring och obeständighet som präglar framtidens arbetsliv är också i övrigt typisk för 2000-talets livsstil. I fråga om identitet utmärks den av det stora antalet val, olika roller och (del)identiteter och den snabba växlingen mellan dem. Identiteten är i inget skede fastslagen, och därför kommer tidigare generationers och särskilt männens vanliga sätt att bygga sin identitet i hög grad utifrån arbetsuppgifter och arbetsplats inte att vara en identitetsstrategi som är lätt att genomföra i framtiden. Att upprätthålla sin egen identitet kommer mer än tidigare att kräva kontinuerliga insatser.

Svaret på punkt 2.2. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar lyckas examinandan på något sätt gestalta förändringar i arbetslivet och komma med några synpunkter på hur de påverkar människornas sätt att bygga sin identitet.

I ett 5-poängssvar lyckas examinandan på något sätt gestalta förändringar i arbetslivet och ge en motiverad bedömning av hur de påverkar människornas sätt att bygga sin identitet.

I ett 8-poängssvar tar examinandan följdriktigt och mångsidigt ställning till hur förändringarna i arbetslivet påverkar människornas sätt att bygga sin identitet.

3. Yttrandefrihet och publicitet (20 p.)

I GLP03 ansluter sig uppgiften till kursen Individ och samhället (LK3), punkterna "de mänskliga rättigheterna, människorättskonventionerna" och "olika former av demokrati" och kursen Världsbilden (LK2), punkten "skolan, medierna och konsten som skapare och förmedlare av världsbilden". I GLP15 ansluter sig uppgiften till Individ och samhället (LK3), punkten "sammansattningsstrukturer och kännetecken för det moderna västerländska samhället" samt kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1), punkten "logiken enligt vilken medier och andra informationskällor fungerar".

Finland har varit en föregångare i världen när det gäller yttrande- och åsiktsfrihet och myndighetshandlingars offentlighet. Den tryckfrihetsförordning som trädde i kraft i Svea rike 1766 var den första offentlighetslagen i världen. Materialet till uppgiften består av Anders Chydenius *Memorial om tryckfriheten* (1765) som föregick förordningen. På Chydenius tid gavs tillståndet att trycka av en tjänsteman, *ensor librorum*, som verkade i svenska kungens kanslikollegium. Chydenius motsatte sig det här slaget av förhandscensur, för han ansåg att "ärendet övervakar sig självt". Med det avsåg han att fel rättas till av sig självt i ett öppet samhälle: "Är yttrandet orimligt, så finnas snart de som motsäger och kullkastar det. Är det byggt på sanning, så står det oövervinnerligt –."

Yttrande- och åsiktsfrihet ses som en mänsklig rättighet och en hörnsten i demokratin. Så här står det i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna:

Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att utan ingripande hysa åsikter, samt söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser.

Artikel 10 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna behandlar samma sak. Den går närmare in på de omständigheter som kan begränsa den här friheten. I artikeln konstateras följande:

Eftersom utövandet av de nämnda friheterna medför ansvar och skyldigheter, får det underkastas sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten, den territoriella integriteten eller den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral, till skydd för annans goda namn och rykte eller rättigheter, för att förhindra att förtroliga underrättelser sprids eller för att upprätthålla domstolarnas auktoritet och opartiskhet.

I Finlands grundlag tas ämnet upp i § 12 som också hänvisar till myndighetshandlingars offentlighet.

Handlingar och upptagningar som innehas av myndigheterna är offentliga, om inte offentligheten av tvingande skäl särskilt har begränsats genom lag. Var och en har rätt att ta del av offentliga handlingar och upptagningar.

3.1. (10 p.)

Yttrandefriheten kan motiveras som en mänsklig rättighet och myndighetshandlingars offentlighet som en förutsättning för utövningen av demokrati. Yttrandefrihet och publicitet främjar sökandet efter sanning och en kritisk självkorrigerande samhällsdebatt samt förhindrar oegentligheter, mutor och korruption som hotar förvaltningens och rättsväsendets verksamhet. De här synvinklarna kan examinanden öppna upp och utveckla på olika sätt. Hen kan till exempel gå in på vilken betydelse de institutionaliserade formerna för yttrandefrihet har. En viktig institution är den fria pressen. Dagstidningar och tidskrifter har av tradition varit den snabbaste och synligaste kanalen för informationsförmedling och en sfär för offentlig debatt. Den fria pressen har också setts som makthavarnas bevakare och kritiker med uppgift att hålla politiker och tjänstemän på alerten och avslöja missbruk. Pressfriheten stöder sig givetvis på den övriga fria publikationsverksamheten och myndighetshandlingarnas offentlighet. En annan viktig institutionell uttrycksform för yttrandefriheten är den fria forskningen och vetenskapliga publikationsverksamheten. Dess uppgift är att informera medborgarna och beslutsfattarna och därmed främja den offentliga debatten och beslutsfattandet.

Chydenius grunder påminner i mycket dem som angetts ovan men de springer ur en annorlunda samhällelig verklighet. Han försvarar till exempel inte demokratin, utan ståndsamhällets fria och fungerande administration. Chydenius utsträckte inte heller tryckfriheten till religiösa sanningar, för han såg den rena lutherska dogmatiken som den givna sanningen. I svaret räcker det att konstatera någon skillnad mellan systemet med ståndslantdag på Chydenius tid och den nuvarande parlamentariska och kommunala demokratin.

Svaret på punkt 3.1. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar anger examinanden något argument med vilket man numera försvarar yttrandefrihet eller myndighetshandlingars offentlighet. Alternativt gör hen någon träffande observation om någon skillnad eller likhet mellan dagens synsätt och Chydenius synsätt.

I ett 5-poängssvar anger examinanden några argument med vilka man numera försvarar yttrandefrihet eller myndighetshandlingars offentlighet. Examinanden gör någon iakttagelse av en skillnad eller likhet mellan dagens synsätt och Chydenius synsätt.

I ett 8-poängssvar behandlar examinandena på ett följdriktigt och mångsidigt sätt argument med vilka man numera försvarar yttrandefrihet eller myndighetshandlingars offentlighet. Examinandena presenterar också insiktsfullt åtminstone en skillnad och minst en likhet mellan dagens synsätt och Chydenius synsätt.

3.2. (10 p.)

Yttrandefriheten och myndighetshandlingars offentlighet kan begränsas på olika grunder. I den ovannämnda Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna nämns som grunder för begränsning den nationella säkerheten, den territoriella integriteten, den allmänna säkerheten, förebyggandet av oordning eller brott, skyddet för hälsa eller moral, skyddet för annans goda namn och rykte eller rättigheter, förhindrandet av att förtroliga underrättelser sprids eller upprätthållandet av domstolarnas auktoritet och opartiskhet. Examinandena kan behandla någon av de här grunderna eller andra träffande grunder. Även den ovannämnda principen är väsentlig: att begränsningarna av offentligheten och yttrandefriheterna stadgas i lag. Ordet är fritt i princip, såvida det inte begränsas på någon grund. Det väsentliga i svaret är att visa varför restriktionen behövs.

Ärekränkning, som Chydenius nämner, hör till de alltjämt behövliga begränsningarna men texter som behandlar religion och teologi gör det inte. Det här betyder givetvis inte att man offentligt skulle få smäda någons religion eller religionsutövning. Hädelse är fortfarande ett brott enligt strafflagens kapitel 17 från 1998 om allmän ordning och dess paragraf 10 som lyder brott mot trosfrid. Det är också bra att märka att själv censur har varit centralt för att begränsa utövningen av yttrandefriheten i fria demokratiska samhällen. Chefredaktörer och förläggare tillåter inte publiceringen av texter som de misstänker att kränker någons rättigheter eller heder. Opinionsnämnden för massmedier tar ställning till anmälningar om misstänkt missbruk av yttrandefriheten. Samtidigt tolkar nämnden god journalistisk sed och försvarar yttrande- och publiceringsfrihet. De sociala mediernas snabba tillväxt har förändrat situationen betydligt.

Svaret på punkt 3.2. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar anger examinandena något träffande argument som kan användas till att begränsa yttrandefriheten eller myndighetshandlingars offentlighet.

I ett 5-poängssvar diskuterar examinandena flera argument som kan användas till att begränsa yttrandefriheten och myndighetshandlingars offentlighet.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinandena följdriktigt och mångsidigt vilka argument som kan användas till att begränsa yttrandefriheten och myndighetshandlingars offentlighet.

4. Kalevala och den finska kulturen (20 p.)

I GLP03 ansluter sig uppgiften till kursen Det kulturella arvet och identiteten (LK4), punkten "finländska – – kulturdrag och deras betydelse i dag" och i GLP15 till kursen Kulturens inverkan på människans livsåskådning (LK4), punkten "den finländska kulturens och identitetens historiska utveckling".

Kalevala är Finlands nationalepos. Det baserar sig på finsk-karelska folkdikter som samlades in av Elias Lönnrot (1802–1884). Den första hela versionen av verket, den så kallade *Gamla Kalevala* gavs ut 1835. Den första upplagan av dagens version utgavs 1849. Kalevaladikterna bevarades ursprungligen från generation till generation som en muntlig tradition. Eposet bygger på kalevalaversmått.

Kalevala har från första början haft ytterst stor betydelse för den finska kulturen. I det nationella uppvaknandet på 1800-talet gav eposet den finska kulturen forntida och hedervärda rötter. *Kalevala* har getts ständiga nytolkningar inom olika konstarter, och konstnärer har inhämtat stoff från eposet för sitt eget arbete.

Elias Lönnrot undertecknade och daterade förordet till *Gamla Kalevala* den 28 februari 1835. Därför firas Kalevaladagen den 28 februari. På 1920-talet började man flagga på Kalevaladagen och 1978 blev den en officiell flaggdag.

4.1. (15 p.)

I sitt svar kan examinanden behandla både *Kalevalas* kulturhistoriska betydelse eller dess betydelse i dag eller bådadera. I ett gott svar anger examinanden såväl allmänna iakttagelser som några konkreta exempel. Examinanden kan uppmärksamma verket som helhet eller enskilda drag eller karaktärer i det. *Kalevala* anses i allmänhet ha en viktig ställning i den finska kulturen. Om examinanden gör en avvikande bedömning om saken ska hen motivera det speciellt omsorgsfullt. Nedan följer en del synpunkter som talar för *Kalevalas* betydelsefulla ställning i den finska kulturen.

I egenskap av finsk litteraturklassiker har *Kalevala* haft sin givna plats i skolundervisningen, och verket har inspirerat flera konstarter. *Kalevala* har sin egen plats också i vardagsestetiken. Till författare som hämtat intryck från *Kalevala* hör bland andra Aleksis Kivi (*Kullervo*), Eino Leino (*Helkasånger* I och II), Juhani Aho (*Panu*), Lauri Haarla (*Lemmin poika*) [Lemmis pojke], Paavo Haavikko (*Rauta-aika*) [Järntid], Jari Tammi (*Kalevan solki*) [Kalevas spänne], Johanna Sinisalo (*Sankarit*) [Hjältar] och Seija Vilén (*Pohjan akka*) [Louhi]. Utöver finländska mästare inom klassisk musik, som Robert Kajanus, Jean Sibelius, Oskari Merikanto, Erkki Melartin, Leevi Madetoja och Uno Klami har även många senare tonsättare sökt inspiration i *Kalevala*, till exempel Aulis Sallinen, Erik Bergman och Uljas Puikkis. Det har också många nyare grupper gjort, till exempel folkmusikgruppen Värttinä och rock- och hårdmetallbanden Kalevala, CMX och Amorphis. På bildkonstens område har verk med *Kalevala*-tema skapats till exempel av Akseli Gallén-Kallela, Pekka Halonen, Väinö Blomstedt, Aarno Karimo, Erkki Tantt, Mauri och Tarja Kunnas samt serietecknarna Kristian Huitula och Gene Kurkijärvi. Inom teater, opera, dans och film har eposet tolkats av bland andra Aleksandr Ptusjko (*Sampo*), Einojuhani Rautavaara (*Kalevala-operorna*), Kalle Holmberg (*Järntid*), Tapio Tuomela (*Äidit ja tyttäret*) [Mödrar och döttrar], Atro Kahiluoto (*Kalevala*), Juha Hurme (*Jouko Laine*), Heikki Sarmanto (*Turha on tuulta ohjata*) [Det är fåfängt att styra vinden], Jorma Uotinen (*Kalevala*), Kaari Martin och Tove Djupsjöbacka (*La Kalevala*), Antti-Jussi Annila (*Jadekrigaren*) samt av Jari Halonen (*Kalevala – Uusi aika*) [Kalevala – Den nya tiden]. *Kalevala* syns vidare i smyckeskunsten (t.ex. Kalevala-smyckena), i reklamen (t.ex. Linkosuos "Väinämöinsens rågknappar") och i företagsnamn (Sampo, Ilmarinen, Lemminkäinen).

Svaret på punkt 4.1. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 4-poängssvar gör examinanden några iakttagelser eller en insiktsfull iakttagelse av *Kalevalas* betydelse i den finska kulturen.

I ett 8-poängssvar presenterar examinanden sin motiverade bedömning av *Kalevalas* betydelse i den finska kulturen. Bedömningen ska bygga på en tydlig förståelse av *Kalevalas* betydelse, vilket tar sig uttryck i minst två träffande iakttagelser av olika slag.

I ett 12-poängssvar behandlar examinanden på ett följdriktigt och mångsidigt sätt *Kalevalas* betydelse i den finska kulturen. Examinanden ger träffande exempel och gör belysande allmänna iakttagelser.

Ett svar som ger högsta poäng utmärks av en djupgående och vidsträckt förståelse av hur den finska kulturen har tagit form och om *Kalevalas* betydelse som Finlands nationalepos.

4.2. (5 p.)

Kalevala har åtminstone tre olika typer av internationellt inflytande. För det första har *Kalevala* blivit en del av världslitteraturen: eposet har översatts till över 60 språk. Vid sidan av översättningar i lyrikform har det gjorts prosaöversättningar, samt förkortade och bearbetade utgåvor av *Kalevala*. För det andra har *Kalevala* inspirerat många utländska författare och konstnärer i deras skapelser. Den numera kanske mest kända är den tredelade roman-sviten *Sagan om ringen* (*The Lord of the Rings*, 1954–55) av britten J. R. R. Tolkien. Tidigare alster är Henry Wadsworth Longfellow's epos *The Song of Hiawatha* (1855) som bygger på nordamerikanska indianers sägner och Friedrich Reinhold Kreutzwalds *Kalevipoeg* (1857–61) som baserar sig på estniska sägner. *Kalevalas* inflytande ger sig också till känna utanför litteraturen. Till exempel Don Rosa gjorde den tecknade serien *Sammon salaisuus* (*The Quest for Kalevala*, 1999) om letandet efter Sampo. För det tredje har den finländska kulturexporten ökat kännedomen om *Kalevala* ute i världen. Musiken har setts som en speciellt synlig exportsektor och bland annat Amorphis, som hämtar inspiration från *Kalevala*, har sålt bra utomlands. Svaret på punkt 4.2. behöver inte vara en essä av maximilängd.

I ett 2-poängssvar ger examinanden något slag av exempel på *Kalevalas* internationella inflytande.

I ett 4-poängssvar beskriver examinanden på ett träffande sätt något exempel på *Kalevalas* internationella inflytande.

5. Förändring av livsåskådning (20 p.)

I GLP03 ansluter sig uppgiften till punkten "världsliga och religiösa åskådningar som grund för världsbilden: gränsdragningen mellan vetenskaper, kvasivetenskaper och religioner" i kursen Världsbilden (LK2) och punkten "religionens och religiositetens väsen" och "moralisk religionskritik" i kursen Olika sätt att förklara världen i livsåskådningstraditionen (LK5). I GLP15 ansluter sig uppgiften till punkten "olika världsåskådningar – till exempel sekulära, religiösa, politiska och livsstilsrelaterade – samt undersökning av deras särdrag och utgångspunkter med hjälp av olika vetenskapliga verktyg" i kursen Världsåskådningen och kritiskt tänkande (LK1) och punkten "hur vår tids mest betydande världsåskådningar, såsom sekulär humanism och de stora världsreligionerna förhåller sig till samhället, seder och bruk, moral, politik och vetenskap; liberal och fundamentalistisk religiositet" i kursen Livsåskådningarnas värld (LK5).

Filmen *Paul* (regi Greg Mottola; 2011), varifrån klippet är taget, är en komedi. Den häcklar bland annat brittiska ufo- och science fiction-flummare och strängt religiösa amerikaner ute på landsbygden. Ruth verkar bo avsidet ute på landet. Hon lever i ett strikt hierarkiskt patriarkaliskt system, där faderns och religionens auktoritet upprätthåller maktstrukturerna. Det här gör att hennes livsåskådning är ytterst begränsad, i fråga om både kunskapsinnehåll och världsbild. Ruths livsåskådning bygger direkt på olika auktoriteters utsagor, och att avvika från den är att häda. I praktiken förefaller Ruths livsåskådning bygga på den fundamentalistiska kristendomens världsåskådning och strikt reglerade kontakter utanför närkretsen. En sådan världsåskådning är ofta förknippad med en supernaturalistisk uppfattning om moral. Enligt den förstås moral som en samling lagar och regler, vars auktoritet upprätthålls av gudomliga krafter. Människan blir belönad för att följa moralreglerna och straffad för att bryta mot dem i livet efter detta (eller i vissa andra religioner i nästa liv). Det är visserligen naturligt att tänka att en supernaturalistisk etik eller moral inte alls är etisk. Till exempel på Lawrence Kohlbergs skala för moralutveckling når den inte upp till den moraliska nivån utan är helt och hållet på förmoralisk nivå.

5.1. (15 p.)

Ett naturligt sätt att analysera Ruths livsåskådning är att förstå den som en personlig världsåskådning och enligt Ilkka Niiniluotos modell för världsåskådning dela in den i världsbild, etik och någon form av kunskapsteori. I filmklippet finns rätt många tips om att Ruths åskådning, som representerar en fundamentalistisk religiositet, grundar sig på en rätt begränsad information. Dess informationskälla är auktoritetens ord. Det här är ett allmänt drag i fundamentalistiska åskådningar. De förbinder sig vid vissa grunder (lat. *fundamentum*) och strävar efter att undvika information som står i strid med de här grunderna. Det leder till att världsbilden förblir begränsad. I Ruths fall förefaller världsbilden vara kreationistisk. Om världsbilden baserar sig på en bokstavlig tolkning av Bibeln är det svårt att ens gestalta vad intelligenta varelser från yttre rymden skulle kunna vara, eftersom världsbilden inte omfattar några andra stjärnor av samma typ som solen, än mindre satelliter till dem eller eventuella invånare på dem.

Ruths moral verkar supernaturalistisk. Moralen baserar sig på gudliga påbud och förbud. Då förstås moralen som ett regelverk av belöningar och straff efter döden. I Ruths fall är det möjligt att ett allmänt etiskt system med normer, som är oberoende av sanktioner, inte alls blir förstått. Teoretiskt kan möjligheten till en sådan moral också bestridas med hänvisning till människouppfattningen, till exempel utgående från läran om arvsynden. Det väsentliga är att en sådan uppfattning tillåter allt, om det inte finns en övermänsklig lagstiftare.

Svaret på punkt 5.1. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 4-poängssvar identifierar examinanden en del drag i Ruths livsåskådning, till exempel en fundamentalistisk religiositet, men kan inte nödvändigtvis analysera dem utgående från Niiniluotos modell eller någon annan konsekvent struktur.

I ett 8-poängssvar analyserar examinanden Ruths livsåskådning till exempel enligt Niiniluotos modell och kan berätta att livsåskådningen till kunskapsinnehållet verkar vara grundad på auktoriteter, världsbilden är religiös och moralen är supernaturalistisk.

I ett 12-poängssvar är examinandens analys följdriktig och mångsidig, och den förmår klart särskilja livsåskådningens olika delar och noterar hur supernaturalistiskt tänkande i klippet är förknippat med svårigheter att förstå moralen utan belöningar och straff.

Ett svar som ger högsta poäng präglas av att det är övergripande. Examinanden kan på ett tydligt sätt definiera religiös fundamentalism och särskilja den från andra former av religion. Examinanden kan bygga ut analysen i många riktningar, och till exempel gå in på hur olika element i världsåskådningen växelverkar med varandra, vilka olika former av kristendom det finns och hur de i olika grad förbinder sig vid en supernaturalistisk etik, eller hur den religiösa situationen ser ut i USA.

5.2. (5 p.)

Det självkritiska målet i uppgiften är att lyfta fram det speciella i konstellationen i materialet. Det är lätt att skratta åt en person, vars livsåskådning rubbats av ett möte med en rymdvarelse. Förmodligen skulle livs- eller världsåskådningen vackla hos vem som helst som möter en intelligent civilisation som avviker från jordens och mänsklighetens kulturhistoria. I själva verket är redan tanken som återges i punkt 5.1. i beskrivningen av goda svar att en främmande civilisation uttryckligen skulle bestå av invånare på en planet av något slag ett ytterst naivt människocentrerat antagande. Därför har examinanderna i punkt 5.2. mycket fria händer att föreställa sig vad som skulle hända med deras egen livsåskådning i situationen i fråga. Det väsentliga är att examinanden på allvar kan ta i beaktande att den civilisation som hen eventuellt möter i rymden knappast består av små gröna människolika varelser, som är i stort sett som vi. Det är så gott som säkert att grunderna för samtliga världsbilder vacklar om ett sådant möte skulle äga rum. Det är också bra att påpeka att skildringar av möten med rymdvarelser handlar om de nuvarande åskådningarna i vår egen värld, inte om rymdvarelserna. Det är alltså väsentligt att examinanden förmår utöva kritiskt tänkande också i fråga om sin egen livsåskådning. Svaret på punkt 5.2. behöver inte vara en essä av maximilängd.

I ett 2-poängssvar beskriver examinanden sin egen livsåskådning tillräckligt mycket för att kunna presentera någon form av bedömning av hur ett möte med en rymdvarelse eventuellt skulle förändra den.

I ett 4-poängssvar beskriver examinanden sin egen livsåskådning på ett begreppsmässigt ändamålsenligt sätt och presenterar en följdriktig och kritisk bedömning av hur ett möte med en rymdvarelse eventuellt skulle förändra den.

6. Kulturer och erövringar (20 p.)

I GLP03 ansluter sig uppgiften framför allt till punkten "inbördes växelverkan mellan kulturer och civilisationer" men också punkterna "europeiska kulturdrag och deras betydelse i dag" och "rasismens och toleransens historia" i kursen Det kulturella arvet och identiteten (LK4). Andra punkter är "olika teorier om hur samhället är uppbyggt och om hur det förändras" i kursen Individ och samhället (LK3) och "brytningar i den västerländska världsbilden" i kursen Världsbilden (LK2). I GLP15 anknyter uppgiften främst till den nya kursen Teknologi, världsåskådningar och mänsklighetens framtid (LK6). Trots sitt namn tar kursen också upp de viktigaste avsnitten i mänsklighetens förflutna. Relevanta punkter i det här sammanhanget är "människans evolution och den kulturella evolutionen" och "vändpunkter gällande människans världsbilder och världsåskådningar samt tekniska genombrott som påverkat människans uppfattning om världen och sig själv: människan som en aktör som aktivt påverkar sitt liv och sin omgivning".

Materialet presenterar i ett diagram kedjor av de orsaker och verkningar, som enligt Diamond ledde från yttersta, det vill säga indirekta faktorer, till närliggande, det vill säga direkta faktorer – till exempel till kanoner, hästar och sjukdomar –, som bidrog till att vissa folk erövrade andra. De yttersta faktorerna hänger främst samman med de geografiska skillnaderna i produktionen av mat. Att produktionen av mat utvecklas är en indirekt förutsättning för att områdets befolkning senare blir erövrare och inte erövrad. Av den här anledningen förklarar den geografiska variationen i tid och plats, som leder till att folk som lever på olika kontinenter utvecklades till odlare och boskapsuppfödare, till stor del folkens olika öden. Utgångspunkten för skillnaderna är att det på den eurasiska kontinenten fanns flera växt- och djurarter som var lämpade för domesticering. Därutöver gjorde kontinentens öst-västliga utbredning det möjligt för arterna att spridas, då de domesticerade arterna inte behövde ta sig över radikalt annorlunda klimatzoner. Effekten upprepade sig i sjukdomarna, för människans olika farsoter utvecklades i de områden som hade många växt- och djurarter som var lämpade för domesticering. Så skedde dels för att skördarna och boskapen hjälpte till att föda den täta befolkningen, där epidemin kom åt att sprida sig, och dels för att sjukdomarna utvecklades från de domesticerade djurens mikrober.

Till följd av de här grundläggande och mångtusenåriga faktorerna har vissa eurasiska folk haft ett försprång i mänsklighetens teknologiska genombrott, från sumerernas hjul till det europeiskbördiga Nordamerikas och Japans ledande ställning i fråga om elektroniska uppfinningar. Upptäcktsresorna och kolonialväldet höjde just Europa till den ledande kontinenten, även om den i synnerhet efter andra världskriget har tappat terräng till Kina, Japan och de andra kontinenternas europeiskbördiga folk.

Svaret utgår från en tolkning av diagrammet och en tolkning av den anknytande sociala och ekonomiska (paleo)historien. Diagrammet ger också tydliga vinkar om teknologins utveckling. Att resonera kring följderna i fråga om världsåskådning är mer krävande och examinandens har mycket fria händer att till och med rätt spekulativt behandla olika utvecklingslinjer. Till exempel alla stora världsreligioner härstammar från de eurasiska områden, där domesticeringen av växter och djur skedde tidigt. På motsvarande sätt kommer industrialiseringen, som revolutionerade världen, samt de för industrisamhällen typiska tankemönster, till exempel upplysningsandan, i första hand uttryckligen från Europa, vars rikedom var ett resultat av kolonialmakten.

Svaret på uppgiften är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 5-poängssvar ger examinandens något slag av tolkning av materialet och lägger utgående från den fram några synpunkter om mänsklighetens omvälvningar i fråga om världsåskådning och teknologi.

I ett 10-poängssvar analyserar examinandens olika faktorer i diagrammet i materialet och diskuterar vad minst två av dem har betytt för mänsklighetens stora omvälvningar i fråga om världsåskådningar och teknologi.

I ett 15-poängssvar analyserar examinandens olika faktorer i diagrammet i materialet och växelverkan mellan dem. Examinanden diskuterar följdriktigt vilken betydelse åtminstone två av dem har haft med tanke på mänsklighetens stora omvälvningar i fråga om världsåskådning och teknologi. Behandlingen av de två valda exemplen är djupgående eller så vidgas behandlingen på ett konsekvent sätt till att täcka flera faktorer.

För att nå upp till högsta poäng ska examinanden beakta huvuddelen av tidslinjen i diagrammet. Hens diskussion av omvälvningarna i fråga om världsåskådning och teknologi visar på en djupgående och bred förståelse av de stora linjerna i mänsklighetens historia.

Del II

7. Samfundskonst (30 p.)

I GLP03 ansluter sig uppgiften till innehållet "skolan, medierna och konsten som skapare och förmedlare av världsbilden" i kursen Världsbilden (LK2), innehållet "människan som en social varelse, växelverkan mellan individerna och gemenskapen, det privata och det offentliga" i kursen Individen och samhället (LK3) samt innehållet "identitet – – kulturarv" i kursen Det kulturella arvet och identiteten (LK4). I GLP15 ansluter sig uppgiften till innehållet "konstens inverkan på världsbilder och -åskådningar samt den egna livsåskådningen" i kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1), innehållet "människan som social varelse – – roller och gemensamma normer" i kursen Individen och samhället (LK3) samt innehållet "kulturarvet: olika seder och bruk" i kursen Kulturens inverkan på människans livsåskådning (LK4).

Samfundskonst är ett rätt nytt konstfenomen som är svårt att definiera. Samfundskonst skiljer från de mer traditionella konstformerna i att det centrala i den är mötet mellan konstnären och gemenskapen: konstnären visar inte sina verk för gemenskapen utan skapar konst tillsammans med den. Samfundskonst kan på så sätt erbjuda ett nytt sätt att behandla frågor som är viktiga för gemenskapen, ge en känsla av delaktighet och förändra den sociala verkligheten.

I samfundskonst betonas uppfattningen att konst är något man gör tillsammans och att den är ett instrument för social förändring. Samfundskonst bygger på interaktionen och dialogen mellan konstnären och gemenskapen, vilket kan vara projektets viktigaste syfte. Samfundskonst utmynnar inte nödvändigtvis i något konkret verk, utan det väsentliga är den process som projektet utgör som helhet. De gemenskaper som medverkar i samfundskonst kan vara av väldigt olika slag, till exempel materialets kvinnor med bara ett bröst. Den publicitet ett samfundskonstprojekt får kan på ett betydande sätt bredda verkningarna av det.

7.1. (15 p.)

Projektet Monokini 2.0 i materialet handlar om ett kulturellt kvinnligt skönhetsideal. Det här idealet påverkar också vad som ses som lämplig klädsel för kvinnor. Att en kvinna saknar ett bröst till följd av bröstcancer har länge varit tabu. På allmänna badplatser har kvinnor med ett bröst förväntats använda ett konstgjort bröst under baddräkten. Vidare objektifieras kvinnorna av sexistiska attityder och får dem att känna en press att se ut på ett visst sätt. Av den här anledningen kan kvinnor med ett bröst ha upplevt diskriminering och de har inte fått uppträda som de är. Mot den här bakgrunden består problemen som materialet för fram av ett för inskränkt skönhetsideal för kvinnor, diskriminering av kvinnor med ett bröst och problem som rör de här kvinnornas klädsel. Det behövs alltid goda grunder för att behandla människor annorlunda och därför är det viktigt att ta upp de här problemen. Examinanden kan formulera problemen på lite olika sätt men det väsentliga är att de är förankrade i materialet och att examinanden motiverar varför de är viktiga.

Svaret på punkt 7.1. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 4-poängssvar identifierar examinanden ett problem och kopplar det på något sätt samman med materialet.

I ett 8-poängssvar identifierar examinanden minst två problem och kopplar dem på ett välgrundat sätt samman med materialet. Examinanden ger någon förklaring till varför problemen är viktiga.

I ett 12-poängssvar identifierar examinanden minst två problem och förklarar på ett följdriktigt och mångsidigt sätt deras karaktär i ljuset av materialet och motiverar varför de är viktiga.

I ett svar som berättigar till högsta poäng fördjupar examinanden sitt svar till exempel genom att ta upp de kvinnliga skönhetsidealens kulturbundenhet och historiska föränderlighet eller faktorer som upprätthåller sexistiska ideal, till exempel underhållning och medier.

7.2. (15 p.)

Svaret kan utvecklas i olika riktningar beroende på vilket exempel examinanden väljer att behandla, och om tyngdpunkten ligger på deltagarnas perspektiv i ett samfundskonstprojekt eller på den inverkan ett projekt genom sin publicitet får på den breda allmänheten. Det är naturligt att i svaret till exempel ta upp hur samfundskonst kan föra samman människor som tänker på olika sätt, utmana dem att ompröva grunderna för sina ståndpunkter och att hjälpa dem att förstå och uppskatta varandra. Samfundskonst kan på det här sättet skapa en ny slags förståelse, göra en minoritets röst hörd, uppmuntra till dialog och stödja värdepluralism. Examinanden kan också vara skeptisk till samfundskonstens möjligheter att behandla frågor som rör livsåskådning och diskutera samfundskonstens begränsningar och eventuellt missbruk av den till exempel som propagandamedel.

Det samfundskonstprojekt, som ingick i materialet, gick ut på att formge och producera olika monokinis, det vill säga avslöjande baddräkter i ett stycke. Kvinnor med ett bröst var monokini-mannekänger, och de fotograferades för en fotokonstutställning. Projektet gav en lösning på de enbröstade kvinnornas klädproblem och lyfte samtidigt fram ett djupare problem som ligger i bakgrunden till klädsel: diskrimineringen av kvinnor med ett bröst. Projektet uppmuntrade de medverkande kvinnorna att ifrågasätta det snäva kulturella skönhetsidealet för kvinnor och gav dem stöd för deras egen identitet och rätt att vara precis sådana som de är. Genom den publicitet som projektet fick kan det också beröra en bredare konstpublik och krossa traditionella sexistiska tankesätt och attityder.

Svaret på punkt 7.2. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 4-poängssvar beskriver examinanden på ett träffande sätt något sätt på vilket samfundskonst kan hjälpa gemenskapens medlemmar eller andra människor att behandla frågor som rör livsåskådning.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinanden på ett träffande sätt minst två olika sätt på vilka samfundskonst kan hjälpa gemenskapens medlemmar eller andra människor att behandla frågor som rör livsåskådning.

I ett 12-poängssvar diskuterar examinanden på ett träffande, följdriktigt och mångsidigt minst två olika sätt på vilka samfundskonst kan hjälpa gemenskapens medlemmar eller andra människor att behandla frågor som rör livsåskådning.

För att få högsta poäng ska examinanden fördjupa sitt svar exempelvis genom att ingående avhandla samfundskonstens karaktär av social verksamhet och dess samband med behandlingen av frågor som rör livsåskådning. Alternativt kan examinanden ingående avhandla ett eget exempelfall eller diskutera hur samfundskonstens roll förändras i olika gemenskaper och miljöer.

8. Civil olydnad (30 p.)

I GLP03 ansluter sig uppgiften till punkten "ett individuellt liv tidigare och i våra dagars mångfasetterade samhälle" i kursen Ett gott liv (LK1) och punkten "rättvisan som en samhälls- global och ekologisk fråga" i kursen Individen och samhället (LK3). I GLP15 ansluter sig uppgiften både till punkterna "mänskliga rättigheter, religions- och samvetsfrihet, global rättvisa och en hållbar utveckling som moraliska och politiska villkor samt synsätt och handlingar som utgör hot mot dessa villkor, inklusive kränkningar av de mänskliga rättigheterna och förintelsen" och "sambandet mellan ekonomisk och politisk makt i dagens Finland och i den globala marknadsekonomi, följderna av individens val som konsument och medborgare på olika samhällsnivåer" i kursen Individen och samhället (LK3) och till kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2), punkterna "identitet, livsval och livsbalans: individens möjligheter att påverka sitt liv, arvsanlagens och miljöns betydelse" och "olika uppfattningar om ett gott liv samt vilken roll andra människor, djur och miljön spelar i ett gott liv".

Uppgiften handlar om det berättigade i civil olydnad. I uppgiftens första del ska examinanden ta ställning till ett videoklipp där medlemmar i Greenpeace berättar om sin verksamhet för att bekämpa valfångst. Den senare delen av uppgiften breddar perspektivet till all civil olydnad.

8.1. (10 p.)

I videoklippen berättar medlemmar i Greenpeace om sin bekämpning av valfångst. Deras mål var att få valfångsten förbjuden genom att i offentligheten beskriva hur valfångsten går till. Det är fråga om publicitetssökande verksamhet. Även videofilmen som klippen i materialet är taget ur utgör en del av denna verksamhet. Det är bra att notera det i utvärderingen av materialet.

För medlemmarna i Greenpeace var naturskydd ett så viktigt värde att de var beredda att till och med riskera sina liv för att uppnå publicitet för sin sak. De här situationerna avslöjar ofta konflikten mellan en näringsutövning, som är laglig men problematisk i ekologiskt avseende, och en verksamhet som tar sikte på att skydda naturen. Ur Greenpeace perspektiv var de ekologiska värdena viktigare än de internationella lagarna. Organisationens verksamhet, som fick sin början som en liten grupps civila olydnad, har vuxit till en internationellt känd och även uppskattad institution, som har kämpat för ekologiska värden över hela världen. Organisationens civila olydnad ses rätt allmänt som accepterad åtminstone till en viss nivå. Examinanden kan givetvis också motsätta sig Greenpeace verksamhet till exempel genom att betona auktoriteten i den rådande lagstiftningen eller rikta kritik uttryckligen mot Greenpeace agerande.

Svaret på punkt 8.1. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar förmår examinanden ge någon motivering för eller emot Greenpeace verksamhet.

I ett 5-poängssvar ger examinanden utgående från materialet en förhållandevis motiverad bedömning av det berättigade i Greenpeace verksamhet.

I ett 8-poängssvar är examinandens bedömning följdriktigt motiverad och anlägger ett bredare och mer djuplodande perspektiv på den situation som beskrivs i materialet. Naturliga områden för en fördjupning av svaret är exempelvis den eventuella konflikten mellan de ekologiska värdena och gällande lag i fråga om valfångst, och att videoklipppet i materialet utgör en del av Greenpeace strävan efter publicitet.

8.2. (20 p.)

I civil olydnad ingår tanken att genom eget agerande försöka fästa uppmärksamhet vid samhällsliga missförhållanden och att vara beredd att ta de straff som enligt lagen följer på agerandet. Med tanke på uppgiften är det väsentligt att kunna bedöma i vilka situationer de rådande lagarna är så orättvisa att man med fog kan motsätta sig dem genom civil olydnad. Resonemanget om civil olydnad kan gälla huruvida lagarna är berättigade, men också den aktiva medborgarens roll, samhällslig rättvisa och möjligheterna till samhällslig påverkan. I ett gott svar visar examinanden att hen förstår skillnaden mellan lag och moral och hur civil olydnad kan ta sig uttryck i andra sammanhang utöver miljöskydd. Det väsentliga är att konkretisera resonemanget med exempel och behandla ämnet ut både individens och samfundets synvinkel.

Svaret på punkt 8.2. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 5-poängssvar lyckas examinanden på något sätt ställa frågan om individens påverkningsmöjligheter i ett samhälle som hen uppfattar som orättvist och kommer med någon slags bedömning av huruvida civil olydnad är berättigad.

I ett 10-poängssvar lyckas examinanden diskutera problemet i uppgiften i en större kontext och presentera frågan om huruvida civil olydnad är berättigad ur både samfundets och individens perspektiv.

I ett 15-poängssvar presenterar examinanden en följdriktig och mångsidig analys av förhållandet mellan civil olydnad och lagen. I den framgår exempelvis begreppet rättsstat samt frågan om de enskildas möjligheter att bedöma hur rättvisa lagarna är och om lagar som garanter för samhällstryggheten.

För att nå högsta poäng ska examinanden utöver det ovannämnda dessutom föra fram svårigheten i att bedöma det berättigande i att bryta mot lagen i olika kontexter. Jämfört med andra typer av stater finns det i en demokratisk rättsstat exempelvis större möjligheter att åstadkomma lagförändringar utan civil olydnad, vilket inverkar på den civila olydnadens natur och berättigande.

9. En myt om kärleken (30 p.)

I GLP03 ansluter sig uppgiften till punkten "mytiska förklaringar om världen förr och nu" i kursen Olika sätt att förklara världen i livsåskådningstraditionen (LK5) och punkten "begreppen världsbild, världsåskådning och livsåskådning" i kursen Världsbilden (LK2). I GLP15 anknäver uppgiften till punkten "myt" i kursen Livsåskådningarnas värld (LK5) och punkten "världsåskådning" i kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1). Det finns också beröringspunkter med "grundläggande existentiella frågor: människorelationer, könsroller och sexualitet, studier och arbete, åldrande och död" i kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2) och till punkten "människan som social varelse, interaktion och gemenskap mellan individer: det privata och det offentliga, erkännanderelationer och signifikanta andra, roller och gemensamma normer" i kursen Individen och samhället (LK3).

Uppgiften rör den myt om kärleken som Aristofanes berättar i Platons dialog *Gästbudet* och allmänt om myternas betydelse för den moderna människans världsåskådning. Myterna utmärks av att de har uppstått i den muntliga berättartraditionen i ett samfund, och de har tolkats på otaliga sätt under historiens gång. Myterna handlar om grundläggande frågor som rör världens existens, människors och gudars härkomst och kulturens natur. Myterna förmedlar kulturella sätt att förstå världen, människans ställning i den och grundläggande värden från generation till generation. De strukturer för kulturellt medvetande som är förknippade med myter förändras långsammare än kulturens ytfenomen. Därmed lever myterna seglivat vidare också i förändrade förhållanden och bär på minnet av tidigare skeden i kulturen. Inom referensramen för olika kulturella kontexter kan myterna tolkas på nytt och på nytt och inlemmas i den rådande samhällsliga kontexten och den aktuella världsåskådningen.

9.1. (10 p.)

I uppgiften ska examinandena förklara vad som gör Aristofanes beskrivning av kärleken till en myt. Ett träffande svar kräver någon form av formulering av vad en myt är, även om examinandena inte behöver ge begreppet en allmän definition. En naturlig utgångspunkt är att konstatera att Aristofanes återger fenomenets härkomst, något som är typiskt för myter. Vidare gör Aristofanes sin beskrivning i berättelseform, vilket också det är ett typiskt drag för myter. Ett likaledes typiskt drag är den personliga gudagestalten Zeus, som förekommer i skildringen. Hans medverkan i beskrivningen fogar berättelsen till gudarnas och hjältarnas tid, som i myttraditionen ofta anses föregå människornas tid. Aristofanes beskriver också fenomen som avviker från den natur vi känner till, som det androgyna och att en människa kan spjälkas itu. De här faktorerna betonar berättelsens koppling till den "mytiska" tiden, då sådant här ännu var möjligt. Ett gott svar förutsätter inte att examinandena beaktar de komiska dragen i beskrivningen eller en diskussion om att Aristofanes kärleksbeskrivning uppenbarligen inte härrör från den grekiska muntliga traditionen utan är en skapelse av Platon. De här iakttagelserna kan dock räknas som en förtjänst.

Svaret på punkt 9.1. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar nämner examinandena någon aspekt som bidrar till att göra Aristofanes beskrivning av kärleken till en myt.

I ett 5-poängssvar ska examinandena förklara vad som gör Aristofanes beskrivning av kärleken till en myt. Examinandena beskriver på något sätt vad en myt är.

I ett 8-poängssvar förklarar examinanden följdriktigt och mångsidigt vad som gör Aristofanes beskrivning av kärleken till en myt. Examinanden beskriver på ett insiktsfullt sätt vad en myt är.

9.2. (10 p.)

Svaret kan utvecklas i många olika riktningar beroende på vilken kärleksuppfattning examinanden väljer att jämföra med. Svaret förutsätter något slag av beskrivning av den kärleksuppfattningen. Olika uppfattningar av kärlek kan kategoriseras på olika sätt. Examinanden behöver inte känna till någon teori om kärleken, men den valda kärleksuppfattningen ska gå att känna igen kulturellt på något sätt. Träffande jämförelseobjekt för den erotiska kärleken är till exempel den romantiska kärleken, kärleken till nästan eller den gudomliga kärleken. Examinanden kan jämföra Aristofanes erotiska kärleksuppfattning med någon annan uppfattning som rör erotisk kärlek.

Svaret på punkt 9.2. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar nämner examinanden någon från Aristofanes beskrivning avvikande aspekt i en alternativ kulturell kärleksuppfattning.

I ett 5-poängssvar beskriver examinanden någon kärleksuppfattning som avviker från Aristofanes kärleksskildring och diskuterar hur de skiljer sig från varandra.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinanden på ett följdriktigt och mångsidigt sätt hur kärleksuppfattningen i myten skiljer sig från något annat kulturellt sätt att förstå kärlek. Examinanden karakteriserar den alternativa kärleksuppfattningen på ett insiktsfullt sätt.

9.3. (10 p.)

Myterna spelar fortfarande en betydande roll till exempel inom konsten och via den också i det kulturella medvetandet. Myterna ges ständigt nya tolkningar till exempel inom litteraturen, bildkonsten och filmen. Myternas betydelse i dag inskränker sig alltså inte enbart till den religiösa världsåskådningen, utan de sträcker sig vidare till de kulturella medlen att uttrycka verkligheten och människans ställning i den. Ett naturligt sätt att besvara frågan är att behandla en nytolkning av någon myt i litteraturen, konsten eller på något annat område, som psykoterapi, och i det här ljust diskutera myternas betydelse i fråga om världsåskådning. Examinanden kan också påpeka att det mänskliga sinnet, i synnerhet minnet, stöder sig på olika narrativa strukturer och att myter därför upplevs som fungerande sätt att gestalta frågor som är viktiga för människan. Om examinanden försvarar en syn enligt vilken myterna inte har någon nämnvärd betydelse för världsåskådningen hos dagens människa, ska svaret motiveras extra omsorgsfullt.

Svaret på punkt 9.3. är en essä, där alla dimensioner i den ovannämnda tabellen ska beaktas i bedömningen.

I ett 3-poängssvar gör examinanden någon iakttagelse om en myts betydelse för världsåskådningen hos dagens människa.

I ett 5-poängssvar presenterar examinanden en meningsfull bedömning av myternas betydelse för världsåskådningen hos dagens människa.

I ett 8-poängssvar ger examinanden en följdriktig och mångsidig bedömning av myternas betydelse för världsåskådningen hos dagens människa.